

LÄÄKKEIDEN VÄÄRINKÄYTTÖ

John Söderholm

Psykiatrian erikoislääkäri

Osastonlääkäri / HUS riippuvuuspsykiatrian poliklinikka, väitöskirjatutkija

john.soderholm@hus.fi twitter: @JohnSderholm1

LÄÄKKEIDEN VÄÄRINKÄYTTÖ – MITÄ TÄLLÄ TARKOITETAAN?

- Lääkkeiden väärinkäyttö = lääkkeiden ei-lääkinnällinen käyttö
- Lääkeaineita käytetään toisin kuin tarkoitettu (eli toisella tavalla kuin reseptiin kirjoitettu)
- Esimerkiksi seuraavat poikkeamat mahdollisia:
 - Henkilö (käytetään toiselle määrättyjä tai kaverilta/kadulta ostettuja lääkkeitä)
 - Määrä (käytetään suurempia määriä kerralla, tai hankitaan useita reseptejä useilta lääkäreiltä)
 - Käyttötapa (esim käytetään suulliseen käyttöön tarkoitettuja lääkkeitä suonensisäisesti)
 - Käyttötarkoitus ja –konteksti (käytetään kipulääkkeitä hyvän olon aikaansaamiseen tai psyykkisen huonon olon lievittämiseen, tai yhdistetään eri lääkkeitä toisiinsa tai muihin päihteisiin)
- Ei sisällä ”itselääkintää” päihteenä (esim jotkut kannabiskäyttäjät katsovat käyttävänsä kannabista lääkkeenä, vaikkei olisi reseptillä määrätty)

MINKÄLAISIA LÄÄKKEITÄ KÄYTETÄÄN VÄÄRIN?

- Vahvat kipulääkkeet – lähinnä opioidit (buprenorfiini eli ”subu” tai ”bupre”, morfiini, oksikodoni, fentanyyli, kodeiini eli Panacod, morfiini...).
- Rauhoittavat lääkkeet ja unilääkkeet (alpratsolaami eli Ksalol eli ”loli”, diatsepaami eli Diapam eli ”pami”, tsopikloni, oksatsepaami, klonatsepaami eli Rivatril eli ”rivoja”, klooridiatsiepoksidi eli Risolid eli ”risse”, midatsolaami eli Dormicum, tsopikloni eli Imovane/Zopinox jne jne).
- Stimulantit (käytetään ADHD-lääkkeinä), esim metyyylifenidaatti eli Concerta tai Medikinet, lisdeksamfetamiini eli Elvanse, deksamfetamiini eli Attentin jne.
- Pregabaliinia eli Lyrica (ahdistukseen tai kipuun käytetty lääke) käytetään erityisesti muiden lääkkeiden ja päihteiden vaikutuksen voimistamiseen
- Muita lääkkeitä satunnaisemmin, esim lihasrelaksantit, jotkut masennuslääkkeet jne

MITÄ SEURAUKSIA LÄÄKKEIDEN VÄÄRINKÄYTÖSTÄ VOI OLLA?

- Akuutit yliannostusvaikutukset: sekavuus, kiihtymys, tokkuraisuus, hengitysvaikeudet, halvaukset, kuolema
- Pitkäkestoiset haitat: **riippuvuus**, vaikutukset tiedollisiin toimintoihin (esim muisti, oppiminen)
- Stimulanttipsykoosi eli realiteettitajun heikentyminen
- Vieroitusoireet: unettomuus, masennus, ahdistus, kouristuskohtaukset, muut lääkeryhmäkohtaiset vieroitusoireet
- Suonensisäiseen käyttöön liittyvät haitat: hepatiitit/H.I.V, bakteeritulehdukset, vammautumiset, suonitukokset, amputaatiot, kuolema
- Suomessa päihdekuolemat tyypillisesti sekakäyttöön liittyviä: opioidi + bentsodiatsepiini + alkoholi + pregabaliini (+...)

RIIPPUVUUSOIREYHTYMÄ

- Syntyy pitkäkestoisen potentiaalisesti riippuvuutta aiheuttavan aineen käytön seurauksena.
- Lääkkeistä riippuvuutta aiheuttavat esim opiaatit, bentsodiatsepiinit ja unilääkkeet, pregabaliini ja stimulantit
- Fyysinen riippuvuus eli addiktio:
 - Toleranssi (tarvitaan isompia annoksia saman vasteen saamiseksi, sietokyky haittojakin vastaan usein kasvaa)
 - Vieroitusoireet (erilaisia, jopa päinvastaisia eri aineilla)
- Aineenhimo
- Aineen käyttö fyysisistä, psyykkisistä ja sosiaalisista haitoista huolimatta
- Aineen käyttö muiden aktiviteettien sijasta tai niiden kustannuksella
- Kykenemättömyys hallitsemaan tai lopettamaan aineenkäyttö vaikka haluaisi
- Synnyttyään addiktio on jossain määrin pysyvä ilmiö, monen ihmisen kohdalla voidaan puhua elinikäisestä sairaudesta jossa parempia aikoja (remissio) ja retkahduksia (relapseja)
- Riippuvuus on silti moniulotteinen ilmiö, jota ei voi täysin ymmärtää kokonaisuudesta erillisenä asiana (biopsykososiaalinen konteksti)

MITEN ISO ONGELMA LÄÄKKEIDEN VÄÄRINKÄYTTÖ ON SUOMESSA?

- N 5 % suomalaisista on joskus (oman ilmoituksensa mukaan) käyttänyt lääkkeitä väärin
- 3 % käyttänyt väärin opioideja ja 3 % bentsodiatsepiinejä, 1% pregabaliinia ja 1% muita lääkkeitä.
- Stimulantit yleistymässä – myös väärinkäyttö yleistyne
- Yleisimmin lääkkeitä saadaan tutulta/omaiselta (68%), omalla reseptillä (n 50%) tai katukaupasta (21%)
- Oletettavasti netistä tilaaminen yleistymässä - raja lääkkeiden väärinkäytön ja muun päihteidenkäytön välillä häilyvä
- Netistä tai kadulta hankituissa pakkauksissa sisältö ei välttämättä vastaa pakkausmerkintöjä (esim bentsodiatsepiineihin ollut sekoitettuna vahvaa opioidia)

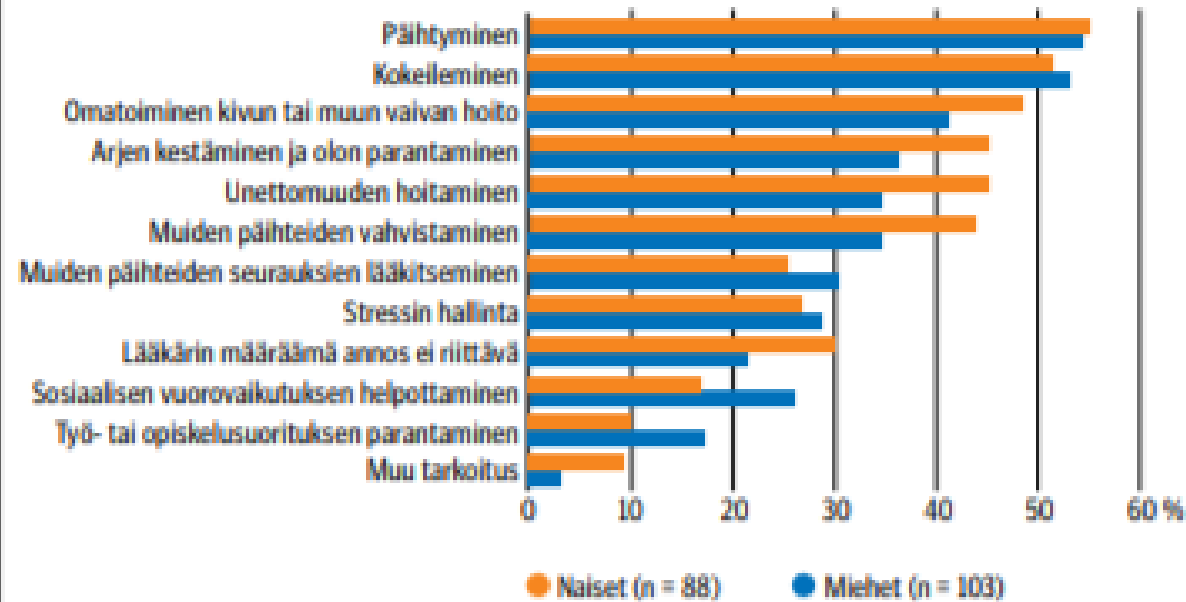
MIKSI LÄÄKKEITÄ KÄYTETÄÄN VÄÄRIN?

KUVIO 1.

Lääkkeiden käyttötarkoitukset

Lääkkeitä väärinkäyttäneillä (n = 191).

Sukupuolten välillä havaitut erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä.

Vastaaja on voinut valita useita vaihtoehtoja, joten prosentit eivät summaudu sataan.

Lähde: Pätsi S-M, Lintonen T,
Karjalainen K. Lääkkeiden
väärinkäyttö suomalaisessa
aikuisväestössä
Suomen Lääkärilehti
2020;75(4):188-192

RISKITEKIJÖITÄ

- Nuoret suuremmassa riskissä
- Heikko sosiodemografinen asema (köyhyys, työttömyys jne)
- Ruumiilliset sairaudet, esimerkiksi pitkäkestoinen kipu
- Mielenterveysongelmat
- Muu päihteidenkäyttö (huumeriippuvaiset, alkoholiriippuvaiset – toisaalta lääkkeiden väärinkäyttö lisää myös samanaikaisen huumeriippuvuuden riskiä jopa 12-kertaiseksi!
- Suomalaisessa väestössä eläkkeellä olo (työkyvyttömyyseläke)

MITEN OTTAA LÄÄKKEIDEN VÄÄRINKÄYTTÖ PUHEEKSI?

- Hienotunteinen ja kohtelias mutta suora puheeksiotto yleensä paras tapa
- Ei kannata ensimmäisenä asiana ottaa esille, vaan ensin puhutaan neutraaleimmista asioista ja kysytään mitä henkilölle kuuluu ja mitä huolia ja toiveita hänellä on
- Kertoo miksi kysyy (onko rutiininomainen kysymys, vai onko jotain syytä epäillä?)
- Ei kannata olettaa, eikä kysyä johdattelevasti - mahdollisimman neutraali, kiinnostunut ja avoin puhetyyli
- Ei kannata liikaa dramatisoida asiaa, enemmänkin vähän normalisoida
- Väärinkäyttäjät osaavat kertoa uskottavia tarinoita, joissa usein myös tosiasioita mukana, siitä miksi lääkitykselle oikealta kuulostava tarve
- Kannattaa silti kuunnella ihmistä, ja tarttua siihen mitä hän sanoo
 - ”OK, sinulla on varmaan ollut tosi stressaavaa kun kotona ollut vaikeaa... Joskus noissa tilanteissa ihmiset yrittää helpottaa oloaan lääkkeillä tai jollakin muulla, oletko sinä joutunut tekemään niin?”
 - ”Ai olet nukkunut pitkään huonosti. Se on tosi raskasta. Oletko koskaan käyttänyt mitään lääkettä tai muuta että pystyisit nukahtamaan?”
 - ”Oletko joutunut käyttämään omien lääkkeiden lisäksi muitakin lääkkeitä noihin kipuihin? Onko resepti joskus loppunut kesken liian aikaisin?”

MITEN VOIN AUTTAA IHMISTÄ, JOKA KÄYTTÄÄ LÄÄKKEITÄ VÄÄRIN?

- Kannustaminen yhteydenottoon varsinaisiin riippuvuuden ja ongelmakäytön hoitopaikkoihin: nuorisoasemat tai päihdepoliklinikat
- Lääkkeiden väärinkäyttö voi olla ihmisen elämässä pieni tai jopa henkeä uhkaava ongelma, ja kaikkea siltä väliltä.
- Riippuvuudet usein päällekkäisiä – mikä on kokonaisuus ja koko tilanne? Onko paljon riippuvuusongelmia samaan aikaan?
- Puheeksiotto ja neuvonta (esim mini-intervention tai motivoivan haastattelun keinoin) auttaa monesti yllättävän paljon
- Alaikäiset: usein lastensuojeluilmoitus on aiheellinen. Hyvä tehdä yhteistyössä nuoren ja perheensä kanssa (mutta heidän lupaansa ei toki tarvita)
- Jos ihminen käyttää itselle määrättyjä lääkkeitä ongelmallisella tavalla, hyvä saattaa asia hoitavan lääkärin tietoon
- **Arvio on vaikea – usein paljastuu vain jäävuoren huippu! Ohjaa herkästi eteenpäin (terveydenhuolto/päihdepoliklinikka/nuorisoasema)!**

YHTEENVETO

- Lääkkeiden väärinkäyttö yleistä, eikä näy päälle
- Ota puheeksi, kysy, älä arvostele
- Laajakirjoinen ilmiö (yksittäisistä kokeiluista vaikeaan monipäihderiippuvuuteen) mutta siinä vaiheessa kun asia tulee ilmi monesti jo vähän vaikeampi tilanne
- Ohjaa herkästi eteenpäin (terveydenhuolto, päihdepoliklinikat, nuorisoasemat)

KYSYMYKSIÄ / KOMMENTTEJA

